

Välisriigi kodanike väljasaatmine õhusõidukiga

*Väljavõte 13. üldaruandest,
publitseeritud 2003 aastal*

27. Oma tegevuse algusest saadik on CPT uurinud välismaalasi puudutavas seadusandluses kehtestatud kinnipidamistingimusi, mida kohaldatakse isikute suhtes, kellelt on võetud vabadus ning seda küsimust käsitleti CPT 7. üldaruande osas (CPT/Inf (97) 10, punktid 24-36). Kõnealuses aruandes nägi CPT ette mõningad põhieeskirjad seoses jõu ja ohjeldusmeetmete kasutamise ja sisserändel kinni peetute väljasaatmist käsitleva menetluse raames.

28. CPT külaskäigud alates sellest aruandest on võimaldanud komiteel täiendada oma teadmisi praktika osas, mis puudutab välisriigi kodanike väljasaatmist õhusõidukiga. Oma külaskäikudel on CPT keskendunud eskordi¹ saatel läbiviidava sunniviisilise lähetamise menetlusele ning reale juhtumitele, millele komitee on pööranud erilist tähelepanu, eriti seoses väljasaadetava isiku surmaga, kasutatud ohjeldusmeetmete ulatusega ja/või halvasti kohtlemise väidetega.

Uurimise käigus ei piirdunud CPT menetlusega, mis hõlmas kõnealuse isiku lennukile saabumist ning pardal viibimist lennu ajal. Komitee jälgis ka muid aspekte nagu väljasaatmisele eelnenud kinnipidamine, ettevalmistused sisserändel kinni peetu tagasi saatmiseks sihtriiki, abinõud sobivate eskortijate valimise ja koolituse tagamiseks, sise- ja välissüsteemid väljasaatmist läbiviivate saatemeeskondade eest vastutava personali käitumise jälgimiseks, nurjunud väljasaatmiskatsele järgnenud abinõud jne.

29. Üksikasjaliku uurimuse jaoks väljasaatmisoperatsioonides kasutatud menetluse ja vahendite kohta, hankis CPT asjakohaste juhiste ja direktiivide tekstid. Komitee hankis ka muude dokumentide tekstid (statistika väljasaatmisoperatsioonide kohta, eskordi määramise korraldused, eskordi määramise aruanded, vahejuhtumite aruanded, kohtumenetluse aruanded, arstitõendid jne) ning uuris väljasaatmisoperatsioonide käigus kasutatud ohjeldusmeetmeid. Komitee viis läbi ka põhjalikke intervjuusid isikutega erinevatest riikidest, kes korraldavad väljasaatmisoperatsioonide eest vastutavate üksuste tööd ning väljasaatmist ootavate isikutega kohapeal, kellest osa oli toodud tagasi kinnipidamiskohtadesse pärast nurjunud väljasaatmiskatset.

30. Pärast oma külaskäike koostas CPT rea suuniseid, mida ta soovitas kõnealustel riikidel järgida. Et hõlbustada kõnealuste suuniste laiaulatuslikku rakendamist kõigis konventsiooni osalisriikides, otsustas komitee kõige tähtsamad põhimõtted rühmitada ning neid järgnevalt kommenteerida.

¹ Väljasaatmismenetlust kaldutakse klassifitseerima mõningatele tegurite järgi nagu kasutatud jõu ulatus, rakendatud ohjeldusmeetmete liik ja väljasaadetava isiku saatemeeskonna suurus. Näiteks eristas üks külalastatud riik veel hiljuti väljasaatmised järgmiselt: vastupanuta väljasaatmised, sunniviisilised väljasaatmised saatemeeskonnata ja sunniviisilised väljasaatmised saatemeeskonnaga. Üldiselt olid kõige problemaatilisemad menetlused need, kus kasutati jõudu koos erinevate ohjeldusmeetmete ning rohkearvulise saatemeeskonnaga kuni väljasaadetava saabumiseni sihtriiki.

Loomulikult tuleb järgnevat pidada liikmesriigi põhikohustuseks mitte saata isikut tagasi riiki, kui on põhjust arvata, et valitseb reaalne oht, et tema suhtes võidakse rakendada piinamist või halvasti kohtlemist.

31. CPT nõustub, et välisriigi kodaniku, kes on kindlalt nõuks võtnud jääda liikmesriigi territooriumile, väljasaatmiskorralduse täitmine on raske ja pingeline ülesanne. Samuti on selge, toetudes CPT vaatlustele erinevates riikides ning eriti väidetavate halvasti kohtlemist puudutavate väljasaatmistoimikutega tutvumisele, et õhusõiduki abil väljasaatmisega kaasneb ilmne ebainimliku ja alandava kohtlemise oht. Nimetatud oht on olemas nii väljasaatmise ettevalmistamise kui ka tegeliku lennu ajal. Seda esineb seoses mõningate ohjeldusmeetmete/-vahendite kasutamisega ning oht on isegi suurem, kui selliseid vahendeid/meetmeid kasutatakse kombineeritult.

32. Hakatuseks tuleb meelde tuletada, et **on täiesti vastuvõetamatu, kui isikute suhtes, kellele on väljastatud väljasaatmiskorraldus, rakendatakse veenmiseks füüsilist vägivalda transpordivahendi pardale minemiseks või karistusena sellest keeldumiseks**. CPT tunnustab asjaolu, et külastatud riikide paljud asjakohased juhendid sisaldavad kõnealust eeskirja. Näiteks keelavad mõned juhendid, millega CPT tutvus, selliste ohjeldusmeetmete kasutamist välismaalase vastu, mis on mõeldud karistusena vastupanu osutamise eest või põhjustavad tarbetut valu.

33. Saatemeeskonna poolt jõu ja ohjeldusmeetmete kasutamine väljasaatmisoperatsiooni läbiviimisel on selgelt võtmeküsimused. CPT mõnab, et vajadusel on saatemeeskond kohustatud kasutama jõudu ja ohjeldusmeetmeid väljasaatmise edukaks läbiviimiseks, kuid **jõudu ja ohjeldusmeetmeid tuleb kasutada üksnes ulatuses, mis on põhjendatult vajalik**. CPT tunnustab asjaolu, et mõnes riigis vaadatakse väljasaatmismenetluse ajal kohaldatud jõu ja ohjeldusmeetmete kasutamine läbi üksikasjalikult, tuginedes seaduslikkuse, proportsionaalsuse ja asjakohasuse põhimõttele.

34. Vajadus kasutada jõudu ja ohjeldusmeetmeid tekib hetkest, kui kõnealune kinnipeetu väljub kambri, kus teda on hoitud väljasaatmismenetluse ajal (kamber võib asuda lennujaama territooriumil, kinnipidamisasutuses, vanglas või politseijaoskonnas). Saatemeeskonna poolt rakendatud võtted isiku füüsilist liikumist piiravate vahendite nagu käeraud ja plastribade kasutamisel isiku liikumatuna hoidmisel, väärivad erilist tähelepanu.

Enamikel juhtudel on kinnipeetu heas füüsilises vormis ning võimeline käeraudade panemisel osutama ägedat vastupanu. Juhul kui saatemeeskond kohtab vastupanu, muudetakse kinnipeetu käeraudade panemise eesmärgil liikumatuks pikali asendis, näoga vastu maad. Kinnipeetu sellises asendis hoidmine, eriti kui saatemeeskond avaldab kinnipeetu erinevatele kehaosadele survet (vajutades rinnakorvile, põlvitades seljal, hoides kaela liikumatult) juhul, kui kõnealune isik rabeleb, võib lõppeda asendist tingitud lämbumisega.²

Sarnane oht püsib juhul, kui väljasaadetav, olles surutud lennuki istmele, rabeleb ning saatemeeskond, kasutades jõudu, käsib kinnipeetul ettepoole kummarduda ja pea põlvede vahele panna, mille tagajärjel surutakse rinnakorv tugevalt kokku. Mõnes riigis on jõu kasutamine kõnealuse isiku selliselt ettepoole painutamiseks lennukiistmel harilikult keelatud. Sellist meetodit isiku liikumatult hoidmiseks võib kasutada üksnes äärmise vajaduse korral, et läbi viia teatavat lühiajalist toimingut nagu käeraudade panemine, kohaloleku kontrollimine või äravõtmine ning see ei tohi kesta kauem, kui see on rangelt vajalik toimingu läbiviimiseks.

---

² Vaata eelkõige “Asendist tingitud lämbumine – äkksurm”, Ameerika Ühendriikide Justiitsministeerium, juuni 1995 ja konverentsi “Turvalisemad piirangud” arutelu Londonis 2002. aasta aprillis Ühendkuningriigi Police Complaints Authority egiidi all (vrld www.pca.gov.uk).

CPT on selgitanud, et **jõu ja/või ohjeldusmeetmete kasutamist, mis võib lõppeda asendist tingitud lämbumisega, tuleb vältida igal võimalikul juhul ning selle erandkorras kasutamisel tuleb juhinduda suunistest, mille eesmärgiks on minimeerida kõnealuse isiku tervisekahjustusi.**

35. CPT on ära märkinud mõnes riigis kehtivad juhendid, mille kohaselt peavad ohjeldusvahendid olema lennu ajal kõrvaldatud (niipea kui õhukutõus on lõppenud). Kui ohjeldusvahendid tuleb erandkorras alles jätta, näiteks kui väljasaadetav on jätkuvalt agressiivne, on saatemeeskonnale tehtud ülesandeks katta välisriigi kodaniku jäsemed tekiga (mida tavaliselt jagatakse reisijatele), et varjata ohjeldusvahendeid kaasreisijate eest.

Teiselt poolt juhised, mida alles hiljuti järgiti ühes riigis seoses kõige probleemsemate väljasaatmisoperatsioonidega, kus kõnealuseid isikuid sunniti kandma mähkmeid ning takistati kasutamast WCd kogu lennu vältel nende väidetava ohtlikkuse tõttu, võib viia üksnes alandava olukorrani.

36. Lisaks eespool nimetatud asendist tingitud lämbumisohtu vältimisele on CPT süstemaatiliselt soovitanud **selliste vahendite nagu hingamisteede (nina ja/või suu) osalise või täieliku sulgemise kasutamise täielikku keelustamist**. Tõsised vahejuhtumid, mis on aset leidnud erinevates riikides viimase kümne aasta jooksul väljasaatmise käigus, on tähelepanu juhtinud märkimisväärsele ohule nende meetodite kasutamisel kõnealuste isikute tervisele (toppides kinni suu ja/või nina kleeplindiga, asetades padja või vateeritud kinda näo ette, surudes nägu vastu esiistme seljatuge jne).

Oma 7. üldaruandes aastani 1997 juhtis CPT konventsiooni osalisriikide tähelepanu seda liiki meetodite ohtlikkusele. Komitee märgib, et seda liiki praktika on paljudes osalisriikides sõnaselgelt keelatud ning **kutsub üles riike, kes seda ei ole veel teinud, viivitamatult kehtestama vastavad sätted, mis oleksid siduvad.**

37. Hädaolukorras on oluline, et lennuki pardal ei oleks väljasaadetava isiku päästmine takistatud. Järelikult **peab väljasaadetavalt isikult olema koheselt võimalik eemaldada ohjeldusvahendid, kui pardameeskonnalt tuleb sellekohane korraldus.**

Samuti tuleb arvestada terviseriskidega, mis on seotud niinimetatud “turistiklassi sündroomiga” isikute suhtes, kes on pikka aega sunnitud oma kohal istuma.³

38. CPT tundis muret veel kahe kindla probleemi üle pärast teatud riikide külastamist: maskide kandmine väljasaatmismeeskondade poolt ning tegutsemisvõimetust või ärritust tekitavate gaaside kasutamine väljasaadetavate kambri väljatõstmisel ja lennukisse transportimisel samade meeskondade poolt.

CPT arvates **ei saa maskide kandmist saatemeeskonna poolt põhjendada julgeolekukaalutlustega väljasaatmisoperatsioonide läbiviimise ajal**. Selline praktika on äärmiselt ebasoovitav, kuna see teeb väga keerukaks väidetava halvasti kohtlemise eest vastutavate isikute kindlakstegemise.

---

³ Vaata eelkõige “Sümptomiteta venoosse tromboosi esinemissagedus ja ärahoidmine pikamaa lennureisidel: juhuvalim”, John Scurr ja teised, *The Lancet*, Vol. 357, 12. mai 2001.

CPT-I on ka tõsised kahtlused tegutsemisvõimetust või ärritust tekitavate gaaside kasutamise osas tõrkuvate kinnipeetavate korralekutsumiseks kambrist väljatõstmisel ja lennukisse transportimisel. Selliste gaaside kasutamine väga piiratud mahuga ruumides nagu kambrid tekitavad ilmselt ohtu nii kinnipeetavate kui ka asjaomase meeskonna tervisele. Meeskonnale tuleb õpetada alternatiivseid kontrollivõtteid (näiteks manuaalkontrollivõtted või kaitsekilpide kasutamine), et hoida tõrkuvad kinnipeetavad liikumatutena.

39. Mõningad väljasaatmisoperatsioonide käigus aset leidnud juhtumid on rõhutanud **väljasaatmist ootavate kinnipeetavate arstliku kontrolli läbimise tähtsust enne väljasaatmisotsuse langetamist.** Nimetatud ettevaatusabinõu on eriti vajalik olukorras, kus on ette näha jõu ja/või erimeetmete kasutamist.

Samuti **peavad kõik isikud, kelle väljasaatmisoperatsioon oli nurjunud, läbima arstliku kontrolli niipea kui nad pöörduvad tagasi vangistusse** (kas politseijaoskonnas, vanglas või välismaalastele kohandatud kinnipidamiskohas). Sel teel on võimalik kontrollida kõnealuse isiku tervislikku seisundit ning vajadusel anda välja tõend vigastuste kohta. Kõnealune abinõu aitab kaitsta ka saatemeeskonda alusetute väidete eest.

40. Paljude külaskäikude ajal on CPT kuulnud väidetavat, et väljasaatmist ootavatele kinnipeetavatele on süstitud uimastava või rahustava toimega ravimit, et tagada nende takistusteta väljasaatmine. Teiselt poolt on komitee märkinud, et teatud riikides keelavad juhendid uimastite või muude ravimite kasutamist isiku üle kontrolli saavutamiseks, kui seda tehakse isiku tahte vastaselt. **CPT on arvamusel, et ravimite manustamist isikule, kellele on väljastatud väljasaatmiskorraldus, tuleb alati läbi viia arsti otsuse alusel, mis tehakse igal üksikul juhul eraldi. Ravimeid tuleb manustada üksnes kõnealuse isiku teadval nõusolekul, välja arvatud selgesõnaliselt ja rangelt määratletud erandlikel asjaoludel.**

41. **Väljasaatmist ootavate kinnipeetavate väljasaatmisoperatsioonile peavad eelnema abinõud, et aidata kõnealustel isikutel organiseerida nende tagasipöördumist, eriti perekondlikul, tööalasel ja psühholoogilisel tasandil.** On oluline, et väljasaatmist ootavaid kinnipeetavaid teavitataks piisavalt varakult nende võimalikust väljasaatmisest, nii et nad harjuksid olukorraga psühholoogiliselt ning oleksid võimelised teavitama vastavaid isikuid ja taotlema tagasi isiklikke asju. CPT on jõudnud järeldusele, et sunniviisilise väljasaatmise pidevalt ähvardav oht, mis ripub kinnipeetavate peade kohal, kes ei ole saanud eelnevat teavet väljasaatmiskuupäeva kohta, võib viia ängistuseni, mis võib välja lüüa väljasaatmise ajal ning tihti muutuda vägivalda õhutavaks seisundiks. Sellega seoses on CPT märkinud, et mõningates külastatud riikides oli väljasaatmise operatsioonide eest vastutavate üksuste juurde loodud psühho-sotsiaalne teenistus, mis koosnes psühholoogidest ja sotsiaaltöötajatest, kes vastutasid eelkõige väljasaatmist ootavate kinnipeetavate ettevalmistamise eest väljasaatmiseks (pidevate vestluste, sihtriigis asuva perekonnaga loodud kontaktide jne kaudu). Mõistagi **tervitab CPT nimetatud algatusi ning kutsub liikmesriike üles looma sellised teenistused, kus need veel puuduvad.**

42. Väljasaatmisoperatsioonide nõuetekohane läbiviimine sõltub suures osas meeskonna kvaliteedist, kes vastutab ülesannete eest eskortimisel. On selge, et **saatemeeskond peab olema valitud äärmise hoolega ning saanud nõuetekohase eriväljaõppe, et viia halvasti kohtlemise oht miinimumini.** Komitee poolt külastatud osalisriikides oli asi kaugel ideaalsest. Mõningates riikides oli eriväljaõpet siiski korraldatud (ohjeldusmeetmed ja -vahendid, stress ja konfliktide juhtimine jne). Teatud juhtimisstrateegiad olid kasuliku toimega: eskortimisega seotud ülesannete määramine töötajatele vabatahtlikkuse alusel, kombineeritult kohustusliku rotatsiooniga (et vältida kutsealast üleväsimuse sündroomi ja rutiiniga seonduvaid ohte ning tagada, et kõnealused töötajad säilitaksid teatud emotsionaalse distantssi operatsioonide tööst, millesse nad olid kaasatud), samuti erialase psühholoogilise abi pakkumise tagamine töötajatele vastavalt vajadusele.

43. **Järelevalve sise- ja välissüsteemide rajamise olulisust sellises tundlikus valdkonnas nagu õhusõiduki abil väljasaatmised ei saa ületähtsustada.** CPT on jõudnud järeldusele, et paljudes riikides on järelevalve erisüsteemid loodud kahjuks alles pärast eriti tõsiseid vahejuhtumeid nagu väljasaadetavate surm.

44. **Väljasaatmisoperatsioonid peavad olema hoolikalt dokumenteeritud.** Ulatusliku toimiku koostamine ja väljasaatmisregistri pidamine kõnealuste üksuste poolt läbi viidud kõikide operatsioonide kohta on esmaseks nõudeks. Erilist tähelepanu tuleb pöörata teabele nurjunud väljasaatmiskatsete kohta ning eelkõige väljasaatmisoperatsioonist loobumise põhjused (saatemeeskonna poolt tehtud otsus juhtkonna korralduse alusel, piloodi keeldumine, väljasaadetava äge vastupanu, varjupaigataotlus jne) tuleb järjekindlalt registrisse kanda. Registrikanded peavad sisaldama teavet kõikide vahejuhtumite ning ohjeldusvahendite kasutamise kohta (käerauad, jalarauad, põlverauad, enesekaitsevõtete kasutamine, väljasaadetava pardale toimetamine jne).

Ka muid vahendeid nagu audiovisuaalsed vahendid, võib ette näha ning neid kasutatakse mõningates komitee poolt külastatud riikides, eelkõige eeldatavalt probleemse väljasaatmise korral. Lisaks võib valvekaameraid paigaldada erinevatesse piirkondadesse (kambritesse viivad koridorid, saatemeeskonna ja väljasaadetava poolt läbitav tee transpordivahendini, mida kasutatakse lennujaama sõitmiseks jne).

45. **Samuti on kasulik, kui iga väljasaatmisoperatsiooni, mis eeldatavalt on seotud raskustega, jälgitakse pädevast üksusest pärit korraldaja poolt, kel on igal ajal õigus operatsiooni sekkuda.** CPT leidis mõningaid riike külastades, et nii väljasaatmisele eelnenud ettevalmistusi kui ka pardaleminekut kontrollisid riiklikud politsei-järelevalveorganid kohapeal. Lisaks sellele, mõõndavasti piiratud arvul juhtudel, läksid järelevalveorganite töötajad pardale erariides ning jälgisid väljasaadetavat ning saatemeeskonda kuni sihtkohta saabumiseni. CPT tunnustab nimetatud algatusi, mis on kahjuks väga harvad tänapäeva Euroopas.

Lisaks sellele soovib CPT rõhutada väliste, nii siseriiklike kui ka rahvusvaheliste, järelevalveasutuste (kaasa arvatud kohtuasutused) osa väljasaatmisoperatsioonide käigus aset leidva halvasti kohtlemise tõkestamisel. Kõnealused asutused peavad jälgima kõiki sellega seotud arenguid, eelkõige aga jõu ja ohjeldusmeetmete kasutamist ning õhusõidukiga väljasaadetavate isikute inimõiguste kaitset.